

A kisebbségek információval való ellátása mint a nyilvános könyvtárak előtt álló kihívás

A 2003. február 3. és 5. között Torunban megrendezett 11. BOBCATSSS szimpózium egyik kiemelt témája a kisebbségek könyvtári ellátása volt. A konferencia öt szekciója közül az egyiket ennek a kérdéskörnek szentelték. A következőkben a témában elhangzott legfontosabb előadások főbb gondolatait ismertetem.

1. A problémáról

M. Koren, a holland közkönyvtári egyesület, az NBLC külföldi kapcsolatokat kutató irodájának vezetője a nyitónapon foglalta össze gondolatait. Kiemelte: a kisebbségek információhoz jutása alapvető emberi jog, melyet az ENSZ Emberi Jogi Kiáltványa is kimond. Az IFLA külön diszkriminációellenes programot dolgozott ki, felismerve: az államok alapvető érdeke, hogy kisebbségeik (legyenek azok nemzeti, etnikai, faji, nyelvi stb. kisebbségek) megfelelő információmenyiség birtokába jussanak. Ez megkönnyíti gazdasági sikerciket, megalapozza politikai döntéseiket, elősegíti a többségekkel fenntartott harmonikus kapcsolat kialakulását. Gyakran fordul azonban elő, hogy a kisebbségi csoportok felé irányuló információszolgáltatás akadályokba ütközik. Ezek leküzdésében segít, ha nem csak a többség tudja hatékonyan használni a tömegmédiát, nem csak az birtokolja a számítógépes ismereteket, és képes használni az egyre gyorsuló ütemben fejlődő technikai eszközöket (ebből a szempontból hátrányos helyzetűek azon országok lakói, melyek a Bangemann-jelentés alapján fejletlen technikai színvonalat képesek csak felmutatni). A közkönyvtáraknak alapvető feladata, hogy használóikat az információforrások hatékony birtokosává és használójává avassák.

Nem egyetlen feladat azonban a kisebbségi (könyvtár)használók képességeinek fejlesztése. Folyamatos interaktív kommunikáció szükséges a többségi és kisebbségi csoportok között. Ennek segítségével – pl. a könyvtárban található információs pultok, szóróanyagok, estek szervezésével stb. – a többség autentikus információt szerezhet a környéken élő kisebbségekről, míg a kisebbségek megtapasztalhatják, milyen képet alakított ki róluk a többség. A visszajelzések értő feldolgozása elvezethet oda, hogy a könyvtárak munkatársai, felismerve a kisebbségek valós igényeit, nagy mértékben releváns információt tudjanak szolgáltatni nekik.

A könyvtár hatékony terepe lehet a kölcsönös információszerezésnek. Ezt a holland kormány is felismerte: célja a bevándorlókkal megismertetni a befogadó ország kultúráját. Ennek keretein belül az emigránsok mintegy 600 órás tanfolyamon vesznek részt, megismerik Hollandia nyelvét, történelmét stb., és így nem érzik úgy, hogy idegen világba kerültek (e folyamat neve *enculturation*). Hasonló

„belemerülés” a többségi csoportok számára is ajánlható, így toleránsabb viselkedés alakulhat ki bennük a kisebbségi csoportok irányában.

Koren jellemző példaként említette az utrechti „női könyvtár” esetét. E szolgáltató intézmény kifejezetten bevándorló nők számára alakult. Az információszolgáltatáson, kultúráközvetítésen kívül a kellemes találkozóhely, közösségteremtő helyszín szerepét is betöltötte, ahol a számukra idegen városba érkező nők közös beszélgetések, programok során oldották fel/meg hasonló problémáikat. Idővel az információkeresésben is gyakorlatot szereztek, így nagyobb eséllyel találtak pl. az interneten anyagot saját népükkel, mindennapi gondjaik megoldásával kapcsolatban.

A kisebbségeknek fenntartott könyvtár azonban külön odafigyelést követel a könyvtáros részéről, akinek kompetensnek kell lennie a kisebbség saját kultúrájában: olykor például el kell fogadnia, hogy a csendes, rendezett könyvtár eszménye nem minden közösségben jelenik meg, hiszen egyes népek a kultúrát, információt dal, tánc, közös étkezés és más közösségi események keretében adják át. A könyvtár ilyen események színterévé is válhat.

A Koren említette problémák megoldásával minden országnak szembe kell néznie, hiszen mindenhol találkozunk kisebbségi csoportokkal. A konferencia második és harmadik napjának szekcióüléseiben az előadók a kisebbségek minél tökéletesebb könyvtári ellátása érdekében tett törekvésekről számoltak be.

2. Nemzeti, etnikai, faji kisebbségek

Marianne Ericsson, Lisa Heydl és Anja Persson a svédországi Borås egyeteméről érkeztek. A számik (lappok) könyvtári ellátásáról szóló előadásukban speciális helyi problémát dolgoztak fel.

Az Észak-Skandináviában, több állam fennhatósága alatt is élő számik nyelve 1999-ig nem volt hivatalos Svédországban. Az új nyelvi státusz maga után vonta a könyvtári szolgáltatások szélesebb körűvé tételét is. Kormányprogram során biztosítják, hogy egyre több közkönyvtárban férjenek hozzá a számik anyanyelvükön művészeti alkotásokhoz és hasznos információkhoz, de a gyűjtemények még nincsenek olyan színvonalon, hogy gyakran használják őket. Külön problémát okoz, hogy – mivel a közösség eredeti vallását nem őrizhette meg (a 18. században krisztianizálták őket), valamint az 1920-as évekig tilos volt a számi nyelv formális oktatása és a számi könyv- és folyóiratkiadás is – e nép szinte az identitásvesztéshez, -cseréhez volt közel a legutóbbi időkig. A számi bibliográfiák, nyelvtanok, az anyanyelv tudatos fejlesztése és a hasonló helyzetű kisebbségekkel (pl. eszkimókkal, indiánokkal) való hatékony együttműködés segíthet a megoldás megtalálásában.

Nem kevésbé problémás kérdés egy identitását erősebben őrző nemzeti kisebbség könyvtári kiszolgálása sem, főként egy olyan multikulturális országban, melynek lakossága 21,9%-ban kisebbségi (1991-es adat). A horvátországi *Srecko Jelusic, Sajnica Faletar, Marta Crljen, Maja Cujic* és *Marija Cacic* projektje a háború befejezése után hazájukban megfogalmazódott válaszokat foglalta össze.

A 22 történelmi etnikai kisebbség hazájául szolgáló Horvátországban 1988-ban az a törekvés körvonalazódott, hogy minden kisebbségnek saját könyvtár kell. 1989/90-ben a Zágrábi Nemzeti Könyvtár vezetői konkretizálták a törekvést, és

úgy döntöttek, hogy minden 5000 főnél nagyobb etnikai kisebbség könyvtári ellátásáról gondoskodni kell. A háborús pusztítások azonban nem kedveztek a program végrehajtásának. Jelen pillanatban a társadalmi háttér, az olvasási szokások és az igények felmérése zajlik. Külön feladat a kisebbségek megfelelő arányú internetes megjelenésének biztosítása is (különös tekintettel a szlávóniai és baranyai magyar és szlovák kisebbségekre). A munka menetét jól jelzi a Beli Manastirban lévő közkönyvtárban zajló kísérlet, ahol workshopokon saját kultúrájukkal és anyaországuk földrajzi, történelmi, kulturális jellemzőivel ismerkednek a kisebbségi könyvtárhasználók.

A szombathelyi Berzsenyi Dániel Főiskolát *Murányi Péter és Bíró Szabolcs* képviselte. Előadásukban a magyarországi „információs analfabetizmusról”, a lakosság olvasási nehézségeiről és a magas PC-árakról is beszámoltak, jelezve, hogy a korszerű információközvetítő technikák használata és használatása sok helyütt komoly akadályokba ütközik. Fontos szerepet tulajdonítanak a magyar kultúra internetes megjelenésének a keresőmotoroktól a hírportálokig és az elektronikus könyvtárakig, hiszen az EU-ba mint soknemzetiségű, kulturálisan is heterogén közösségbe lépve az internet hatékony segítője lehet majd a magyar identitás megőrzésének, a magyar nyelvű művelődésnek és információkeresésnek.

Katarzyna Chylkowska, a toruni egyetem hallgatója a lengyel és az angol nyelv viszonyáról számolt be. Az egyes lengyelországi egyetemek képzési rendjét összehasonlító kutatása szerint az 1989 után egyre nagyobb teret nyerő, a mai világban központi szerepet betöltő angol nyelv tanítása még mindig nincs kellő arányban képviselve az egyetemisták órarendjében. Meglepő, hogy még a könyvtár szakos hallgatók sem tanulják szakmájuk és az egyes tudományterületek szakszókincsét angolul, holott a nemzetközi integrált információforrások használatakor erre bármikor szükségük lenne. A diploma megszerzése tehát nem jelenti egyértelműen azt, hogy a fiatal szakember a megváltozott EU-s követelményeknek megfelelően anyanyelvétől eltérő nyelven, esetleg anyaországán kívül végezze munkáját. Ez a munkaerő szabad vándorlását akadályozó tényező.

Terry Weech és *Julia Glynn* prezentációja a kisebbségi csoportok felől érkező igényekre adott válaszokat foglalta össze. Összefoglalójukban hangsúlyt fektettek arra, hogy az Egyesült Államokban a könyvtár-informatika szakos hallgatók előadásokon és műhelymunka során is felkészítést kapnak arra, hogyan reagáljanak a faji, nyelvi, vallási, nemzeti kisebbségek, az eltérő nemek és a deviáns életvitel folytatók részéről érkező kérésekre. A probléma már abban a régóta ismert jelenségben is megfogható, hogy sokan nem tudják betartani a csendes könyvtár támasztotta követelményeket, nem elég képzettek a magas szintű tájékoztatás befogadására, vagy vallásuk gátolja őket a művelődés valamely formájának igénybevételében. A beilleszkedéssel kapcsolatban jelenleg is futó programok közül az Amerikában élő afrikai asszonyok integrációját segítő SisterNet projektet emelték ki, melynek során a tagok segítséget kapnak testi és szellemi egészségük megőrzése érdekében. Más téren használható a Copernicus-projekt, mely sérült diákok távoktatási rendszerbe kapcsolása céljából ad on-line, realtime hang- és képanyagot a világhálón keresztül.

R. W. Waagan felvázolta azt a képet, amely várhatóan a következő tíz EU-tagállam csatlakozása után fog elénk tárulni. A csatlakozó államok lakosai kvázi kisebbségi létbe fognak kerülni, hiszen a nagy, integráló közösségen belül egyik etnikum sem lesz döntő többségben. A nemzeti könyvtárak dekrétumai sajátos módon egyik országban sem nyilvánítják ki hangsúlyosan a kisebbségek információellátásának szükségességét, annak konkrét módszereit: kizárólag a nemzeti kultúra és irodalom szolgáltatására alakultak. Ezt a szemléletet revideálni kell, hiszen az Európában élő mintegy 270 etnikai kisebbség nem élhet színvonalas könyvtári ellátás nélkül. A problémát tetézi, hogy egyes országok – mint Franciaország – az asszimiláció programját preferálják, s lehetőséget biztosítanak pl. nyelvtanulásra, de nem állítanak fel speciálisan kisebbségi vagy multikulturális szolgáltatóközpontokat. Pár kísérlet természetesen található arra, hogy – az IFLA-elvekkel összhangban – kisebbségi csoportoknak könyvtárakat állítsanak fel, pl. Párizsban mozgássérült könyvtárat, Münchenben speciális gyermekkönyvtári honlapot, Helsinkiben és Malmöben multikulturális könyvtárat, az oslói Deichmann Könyvtárban pedig mintegy 33 nyelven szolgáltató médiaközpontot szerveztek. A British Library és a Dán Központi Könyvtár is fejleszti kisebbségi projektjeit. Ez a csak költségesen és nagy szellemi kapacitás igénybevételével folytatható munka azonban számos könyvtárban nem zajlik megfelelő szinten annak ellenére, hogy a Waagan vizsgálta könyvtárak java-része csatlakozott az IFLA közkönyvtári kiáltványához.

3. Fizikai vagy mentális fogyatékosággal élők ellátása

Jaroslav Wiazowski vak gyerekek számára tanít angol nyelvet. Munkája során számtalanszor találkozott a hagyományos információhordozók elégtelenségével. Előadásában olyan eszközöket ismertett, melyek segítségével a vakok előtt megnyílik az internetezés és a „számítógépes írásbeliség” elsajátításának lehetősége.

A Braille-kijelző a számítógéphez csatlakoztatható, és a képernyőn megjelenő információkat közvetíti letapogatható szöveg formában a felhasználónak. Egy internetes honlapot például forráskódban olvashat az érdeklődő. A képernyő tartalmának másfajta közvetítésére alkalmazható a képernyőolvasó, mely a szöveges információt audiálissá teszi. Hatékonyan alkalmazható pl. nyelvtanítás során, bár a jelenlegi technikai színvonal nem teszi lehetővé tökéletesen élethű, érthető és helyes intonációjú beszéd produkálását (a fejlesztések főleg az angol nyelvvel kapcsolatban folynak – ez felveti pl. a ritka nyelvet beszélő, ill. nyelvi kisebbségben élő fogyatékosok halmozottan hátrányos helyzetét). Mindkét fent említett eszköznél zavar léphet fel az internetes oldalak böngészésekor. A nem kellően strukturált elrendezés, a forráskód szerkesztésekor tapasztalható egyes jelenségek (pl. a továbbhaladásról semmit sem mondó fájlnev, Java appletok állandó beszúrása, frame-ek túl gyakori alkalmazása) megnehezítik a szöveg kellő sorrendben való közvetítését a jeleket tapogató, illetve hallgató vak ember számára. Fontos, hogy manapság több cég odafigyel arra, hogy honlapja Braille-kijelzővel, illetve képernyőolvasóval is élvezhető legyen. Az e téren hibás honlapokat konvertálóprogramok teszik vakoknak is használhatóvá (pl. a „See it accessible” és a „Bobby” projektek). Megemlítendő még a Braille-nyomtató, mely a begépelte szöveg könnyű és gyors előállítását, sokszorosítását teszi lehetővé. A mindennapi életet nagy-

ban megkönnyíti a Braille-palmtop, mely hasznos információk tárolását teszi lehetővé Braille-billentyűzet és Braille-kijelző segítségével. A gépben található GPS állandóan elérhető helyzeti információt szolgáltat. A berendezés elterjedésének egyelőre sajnálatosan magas ára szab gátat.

Más irányba mutat az Autolektor fejlesztése. Míg a fent ismertetett eszközök Windows környezetben (is) működnek, és számítógépes jártasságot tételeznek fel, addig az Autolektort a PC-től idegenkedő vagy azok használatát éppen tanuló vakok számára készítették. A gép egy szkennel és egy hangszóró kombinációja. Az üveglapra helyezett, hagyományos nyomtatott szöveget előbb feldolgozza, majd hanggá alakítja ez a berendezés, melynek használatát Braille-írással billentyűk szabályozzák. A fejlesztések hangsúlya a latinbetűs ábécét használó nyelveken van, így ismét felvetődik a más írásrendszert használó vakok halmozottan hátrányos helyzete.

Wiazowski tanítványaival példaértékű weblapkészítő projekten dolgozik, melynek során hallgatói nemcsak látó emberek által készített, konvertált weblapok tartalmának elérésére válnak képessé, hanem maguk fejlesztik honlapjukat, mely ki-szebségi csoportjuk internetes megjelenését teszi lehetővé.

Jelke Nijboer, az amszterdami Média és Információmenedzsment Központ munkatársa a fogyatékosággal élők elektromos hozzáféréseinek (e-Accessibility) elősegítését tartja rendkívül fontosnak. Kiemelte: a hagyományos számítástechnikai eszközök és a többség számára tervezett internetes oldalak nem teszik lehetővé, hogy a fogyatékosok hatékonyan tudják használni az internetet. Gondoljunk bele: egy gyengénlátó nehezen tud eligazodni apróbetűs vagy éppen nem megfelelő mértékben kontrasztos színeket használó képernyőn; egy vak a nem megfelelően strukturált honlapot torz módon tükrözve éri csak el Braille-kijelzőjén vagy képernyőolvasóján; egy artikulációs zavarokkal rendelkező személy gondba kerül, hogyha az általa megtalált honlapon nem rendelheti meg az árut, hanem telefonálnia kell; egy motorikus zavarokkal élő felhasználó a túl kicsi nyomógombokat, apróbetűs hiperhivatkozásokat nem tudja egerével működtetni; egy mentális zavarokkal küszködő böngésző pedig egy bizonyos bonyolultsági fokon felül nem látja át a honlap struktúráját, a hivatkozások rendjét, a továbblépés alternatíváit. Az internetes tartalomszolgáltatóknak át kell gondolniuk, szükség esetén meg kell változtatniuk honlapjuk/honlapjaik szerkezetét ahhoz, hogy az információ – az internet egyetemességének szellemében – valóban mindenkihez torzítás nélkül eljusson.

4. A probléma integrálása a képzési rendbe

A fentiek ismeretében úgy érzem, nem nehéz belátni, mekkora szükség van arra, hogy a könyvtárosképző intézetekben – Magyarországon a főiskolai és egyetemi könyvtár-informatika tanszékeken – a hallgatók felkészítést kapjanak arra, mit tegyenek akkor, amikor valamely kisebbségi csoport tagja keresi fel a könyvtárat. Az épületek megfelelő kialakításán és az állomány elrendezésén, a megfelelő segéd-eszközök beszerzésén kívül olyan speciális információs igényeknek is meg kell felelni, melyek esetenként csak egy-egy csoport részéről jelennek meg. Fontos, hogy

tájékoztató, könyvtárgépesítési, menedzsment kurzusokon a hallgatók betekintést nyerjenek ebbe a problémakörbe, hiszen Magyarország EU-tagságát követően, a szabadon áramló munkaerő, a regionális gondolkodás korában a nyilvános könyvtárak munkatársainak egyaránt meg kell majd felelniük az adott helyen régóta élő és az oda frissen, esetleg merőben más háttérrel érkező felhasználók igényeinek is. A fizikai vagy mentális fogyatékosokkal őket pedig segíteniük kell a versenyképesség válásban, hogy a megváltozott munkaerő-piaci körülményeknek megfelelően érvényesülni tudjanak területükön.

* * *

A fent összefoglalt gondolatok segítséget nyújthatnak a könyvtárosoknak abban, hogy munkamódszerüket, szemléletüket átgondolják, szükség esetén megváltoztassák. A téma igen aktuális, és minden egyes területen új kérdéseket vet fel. A könyvtárak multikulturális társadalmakban elfoglalt szerepe és vállalható funkcióköre ezek közé a kérdések közé tartozik. Jövőre, Rigában erre fogják keresni a választ a 12. BOBCATSSS Szimpózium előadói és látogatói.

Szabó Tamás Péter

**F
E
L
H
Í
V
Á
S
!**

**Kedves 1966 és 1977 között
Debrecenben népművelő-könyvtáros szakon
nappali tagozaton végzett diáktársaink!**

Népművelő-könyvtáros képzésünk 2003-ban ünnepli
40 éves évfordulóját a Tanítóképző Főiskolán,
melyet szeretnénk közösen, méltóképpen megünnepelni.

Terveink szerint 2003. augusztus 29–30-án
(péntek–szombat) kétnapos konferenciát szervezünk.

A rendezvény sikeréhez kérjük segítségeteket.
Az alább megadott címre vagy e-mail címekre küldjétek
el saját és az általatok ismert diáktársaink jelenlegi
elérhetőségét (név [leánykori név is], postacím, e-mail
cím, fax, jelenlegi munkahely, munkakör)

legkésőbb 2003. április 10-éig.

Ha van a diákevekről jó minőségű fényképed,
azt is jelezd!

A találkozó programjáról és egyéb tudnivalókról (szállás
a kollégiumban, étkezés stb.) az adatok beérkezése után
folyamatosan tájékoztatunk mindenkit.

Postacím: dr. Goda Éva
3042 Debrecen, Mikszáth Kálmán u. 63. III/11.
E-mail címek: -godae@freemail.hu
tarnay@math.klte.hu-suppne (Dr. Tarnay Györgyi)